

РИЗИКИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: КЛАСИФІКАЦІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Проведено аналіз та оцінку основних ризиків, які впливають на фінансову стабільність банківської системи та які враховуються при складанні звітів про фінансову стабільність. Наведено класифікацію ризиків. Розглянуто способи ідентифікації ризиків. Узагальнено зарубіжний досвід ідентифікації ризиків. Наведено порівняльну характеристику макро- та мікропруденційного підходів до фінансового регулювання та нагляду.

Ключові слова: *ризик, банківська система, макропруденційний нагляд, мікропруденційний нагляд, фінансова стабільність, звіт про фінансову стабільність.*

Важливим аспектом забезпечення фінансової стабільності держави є ідентифікація, аналіз, оцінка та регулювання усіх ризиків, які виникають у процесі функціонування фінансової системи, а також низки екзогенних та ендогенних чинників, які впливають на цей процес. Оцінка фінансових ризиків *необхідна* з метою виявлення порушень, що виникають у фінансових системах, адже порушення функціонування однієї з ланок або сфер фінансової системи може підірвати стабільність всієї системи, і навпаки, якщо система досить ефективно функціонує, то виникнення проблем в одній зі сфер або ланок *необов'язково* є загрозою для загальної стабільності фінансової системи. Така необхідність обумовлена низкою обставин, зокрема:

- фінансова система розвивається значно швидше, ніж реальна економіка. У розвинених країнах загальна сума фінансових активів у кілька разів перевищує їх річний ВВП;
- змінилася структура фінансових активів; зростає частка негрошових активів, а відповідно, грошова база використовується значно ефективніше;
- в результаті міжгалузевої та міжнародної інтеграції зросла взаємозалежність фінансових систем, що підвищує ризик виникнення ланцюгових реакцій;
- фінансова система стала більш складною через високий рівень розвитку фінансових інструментів, різноманітність операцій і мобільність ризиків.

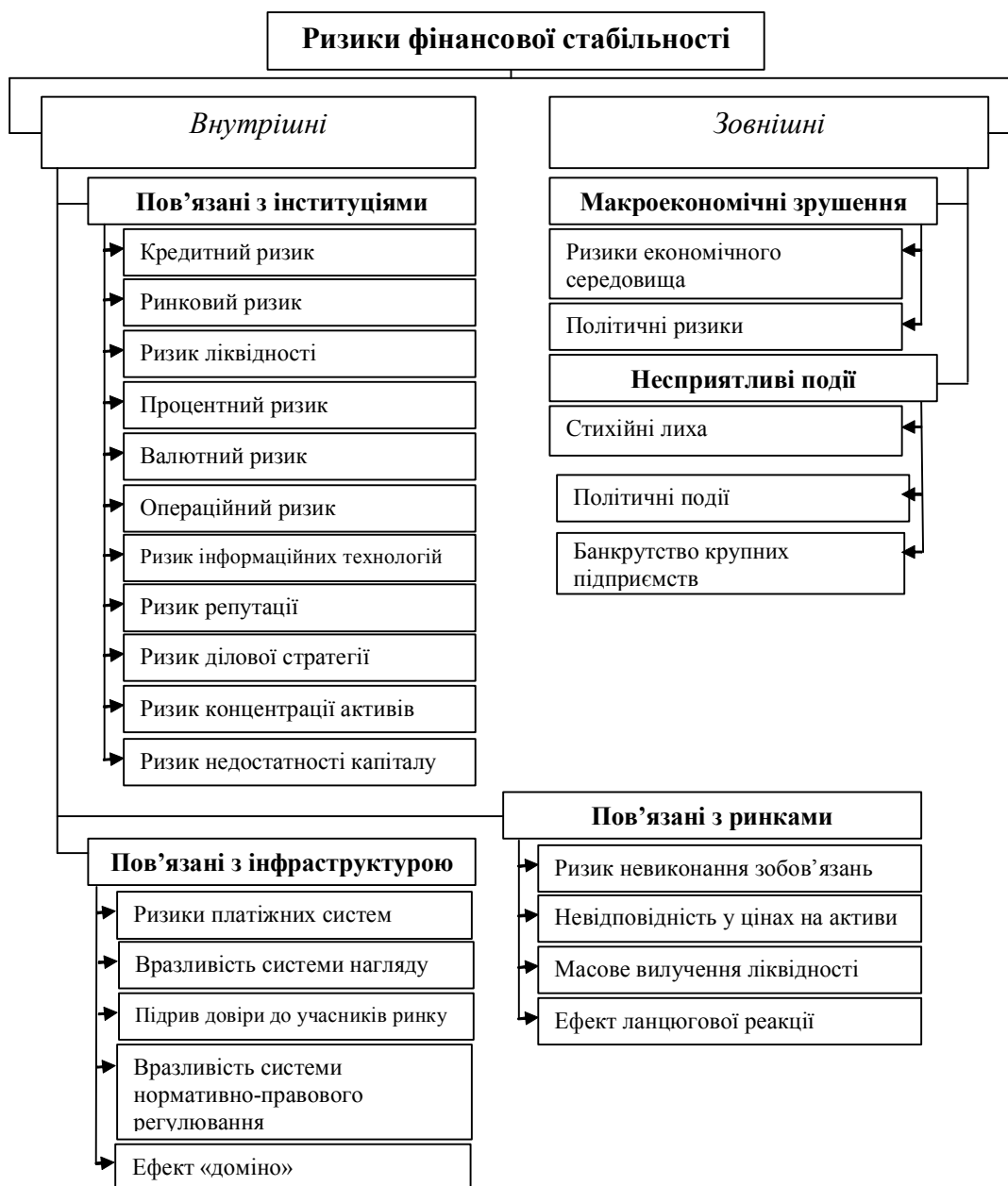
Зазначені тенденції на тлі дії названих екзогенних факторів і ризиків змінили характер ризиків національних фінансових систем і спровокували виникнення фінансової нестабільності у світі.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що даній проблематиці *присвятила свої праці* велика кількість зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких варто відзначити: М. Алле, О. Айвазова, Т. Андерсена, Д. Гелда, Л. Григор'єва, Б. Губського, І. Дорошенка, М. Єршова, Н. Козьмук, В. Козюка, А. Кузнєцову, Б. Кушнірука, Н. Любченко, В. Міщенко, В. Новицького, А. Ослунда, А. Петренка, О. Петрика, О. Плотнікова, Є. Степанюка, Г. Томпсона, Є. Федорову, Т. Циганкову, Л. Яремко, Д. Хансона, П. Хонохана та інших.

Проте попри велику кількість публікацій проблема аналізу та оцінювання ризиків, які впливають на фінансову стабільність банківської системи, й надалі залишається *актуальною* та потребує поглиблених досліджень.

Метою даної статті є теоретична ідентифікація, аналіз та класифікація ризиків, які впливають на фінансову стабільність банківської системи.

Різні види ризику вимагають прийняття різних заходів проведення фінансової політики. Фактори ризику можуть бути ендегенними, тобто зароджуватися усередині фінансової системи, і екзогенними – поза фінансовою системою. Класифікація даних ризиків наведена на рис. 1.



Примітка. Складено на основі опрацювання [2, 3].

Рис. 1. Ризики фінансової стабільності держави

Ендогенні ризики можуть виникати в будь-якому з трьох таких елементів фінансової системи: інститутах, ринках та інфраструктурі [1]:

- проблеми можуть виникнути в одній фінансовій установі і згодом поширитися на інші частини фінансової системи або вони можуть починатися одночасно в кількох установах, які схильні до однакових ризиків;

- ринки схильні до таких ризиків, як невиконання зобов'язань контрагентами, невідповідності в цінах на активи, масового відходу учасників з ринків і виникнення ланцюгових реакцій;

- проблеми, що виникають у фінансових установах, можуть викликати проблеми у фінансовій інфраструктурі – наприклад, у системі розрахунків і платежів, які будуть мати більш глибокі наслідки для фінансової системи. Або ж уразливість інфраструктури – наприклад, нормативно-правової системи, платіжної – може призвести до банкрутства підприємств.

Екзогенні ризики викликають проблеми, що виникають за рамками фінансової системи. Фінансова стабільність чутлива до зовнішніх потрясінь, таких як стихійні лиха, зміни в умовах торгівлі країни, політичні події, коливання цін на нафту, технологічні нововведення, різкі зміни в настрої ринку і дефолт сусідньої країни по суверенному боргу. Макроекономічні події, такі як банкрутство великої компанії, можуть підірвати довіру ринку і породжувати диспропорції, які позначаються на всій фінансовій системі.

Зростаюча складність фінансових ринків пов'язана не тільки з введенням нових ще не до кінця вивчених інструментів і технічним прогресом, а й, безумовно, з процесами глобалізації і перетворення кредитів у цінні папери, що вимагає вирішення нових складних завдань у наступних чотирьох напрямках: прозорість і розкриття інформації, ринкова динаміка, моральний ризик і системний ризик.

Більш того, оскільки аналіз фінансової стабільності ускладнюється нелінійним характером залежностей і необхідністю зосереджувати увагу на виняткових, але можливих подіях, часто буває необхідно враховувати розподіл значень змінних та аналізувати імовірні наслідки одночасного прояву ризиків.

Встановлено, що за період фінансової кризи 2008–2009 років сукупний обсяг активів на балансах центральних банків розвинених країн і нових ринкових економік зріс до близько 10 трлн. дол. США для кожної групи країн (відповідно близько 20% та 40% у ВВП) (рис. 2).

Підвищена увага до питань фінансової стабільності залишається актуальною для центральних банків. Враховуючи взаємозалежність фінансової системи та монетарної політики, центральні банки зобов'язані забезпечувати фінансову стабільність. Таким чином, удосконалення роботи центрального банку щодо фінансової стійкості має бути спрямоване на досягнення двох пріоритетних цілей. Перша полягає у посиленні мікропруденційного нагляду та забезпеченні ефективної взаємодії з макропруденційним рівнем, а друга – в поглибленні співпраці між окремими країнами у сфері макропруденційного нагляду [9].

Це зростання пояснюється антикризовими заходами центральних банків та частково накопиченням валютних резервів новими ринковими економіками. Ризиками, пов'язаними із зростанням обсягу балансів центральних банків внаслідок запровадження масштабних програм стимулювання, є прискорення інфляції та підірив довіри до центрального банку, у глобальному масштабі – збільшення волатильності на ринках капіталу.

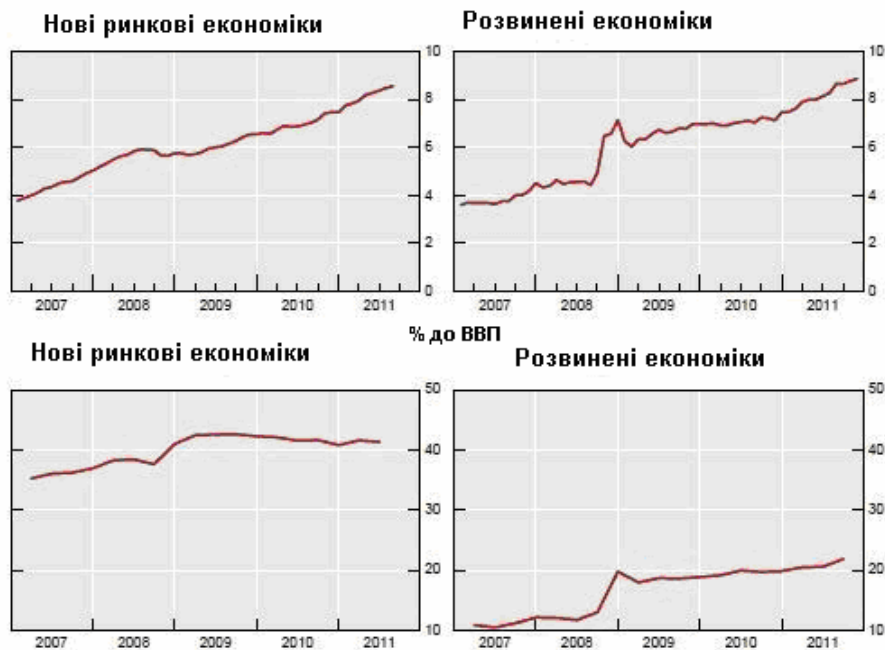


Рис. 2. Активи центральних банків (трлн. дол. США)

Примітки: 1) Нові ринкові економіки: Китай, Гонконг, Індонезія, Корея, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Тайланд, Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Мексика, Перу, Чехія, Польща, Угорщина, Росія, Туреччина.

Розвинені: Канада, Японія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, США.

2) Складено на основі опрацювання [4, 5, 7].

У більшості країн центральні банки безпосередньо здійснюють банківський нагляд, що дає змогу забезпечувати зв'язок між мікро- та макроекономічними рівнями пруденційного нагляду. Однак глобальна фінансова криза виявила слабкі місця фінансового регулювання та нагляду. Якщо раніше основна увага регуляторів була зосереджена на забезпеченні платоспроможності та стійкості окремих фінансових установ, то криза довела необхідність системної роботи, яка охоплюватиме всі складові, тобто належного регулювання та нагляду за фінансовим сектором у цілому.

За цих умов більшість центральних банків визнали необхідність переходу від звичної системи мікропруденційного нагляду до макропруденційного, основна мета якого полягає у забезпеченні системної стабільності всього фінансового сектору, а не лише в запобіганні проблемам в окремих фінансових установах. На відміну від мікропруденційного підходу, макропруденційний підхід до регулювання та нагляду над фінансовими ринками не обмежується лише узагальненням ризиків окремих учасників фінансових ринків, а орієнтується на фінансову систему в цілому [9, 10] (табл. 1).

Відповідно до такого підходу особлива увага має бути зосереджена на системних фінансових установах і взаємозв'язках у фінансовому секторі. Це зумовлено тим, що рівень ризику системної стабільності залежить від колективної поведінки учасників фінансового сектору, в результаті чого ризики фінансової системи з точки зору регулятора набувають зовнішнього (ендогенного) характеру. В рамках даного підходу

спочатку визначається стандарт платоспроможності для системи в цілому, а згодом – для кожної установи окремо.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика макро- та мікропруденційного підходів до фінансового регулювання та нагляду

Параметри	Макропруденційний підхід	Мікропруденційний підхід
Проміжна ціль	Зниження дисбалансів для фінансової системи в цілому	Зниження дисбалансів в окремій фінансовій інституції
Кінцева ціль	Уникнення втрат реального випуску (ВВП)	Захист споживачів (інвесторів/вкладників)
Характеристика ризику	Залежний від колективної поведінки економічних агентів (ендогенний)	Незалежний від колективної поведінки економічних агентів (екзогенний)
Взаємопов'язаність та спільна вразливість до ризику фінансових установ	Важлива	Не важлива
Калібрування інструментів пруденційного контролю	Здійснюється в рамках ризику фінансової системи загалом, «зверху-вниз»	Здійснюється в рамках ризиків окремих інституцій, «знизу-вверх»

Примітка. Складено на основі опрацювання [6, 9, 10].

Деякі країни та міжнародні фінансові організації протягом останніх десятиліть проводять дослідження системного впливу широкого спектру шоків на фінансовий сектор та економіку.

З метою моніторингу системних ризиків у 2009 р. в рамках Європейського Союзу було створено новий наглядовий орган – Європейську раду із системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB). Це є свідченням того, що моніторингу системних ризиків і запобіганню їх передачі різним сегментам фінансового сектору, а також реальному сектору надається особлива увага.

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що в світовій практиці зростає значення фінансових джерел макроекономічної нестабільності спонукало розширити спектр аналітичних оглядів та прогнозів щодо розвитку макрофінансової ситуації в країні і можливих способів ідентифікації ризиків, які враховуються при складанні звітів про фінансову стабільність [8].

Особливу увагу сьогодні приділяють визначенню ризиків, з якими може зіткнутись фінансовий сектор і у який спосіб він може на них відреагувати, а також за якими каналами відбуватиметься трансмісія актуалізованих ризиків на поведінку макрофінансових змінних. Як правило, такі ризики групуються у три великих групи:

1) макроекономічні ризики, які впливають на ризики фінансової системи. Наприклад, рецесія погіршує рейтинги фінансових установ та суверенних зобов'язань, що підвищує процентні ставки та робить кредитні стандарти більш жорсткими. Погіршення якості суверенних боргових інструментів може зумовлюватись структурною чи циклічною реакцією бюджету на уповільнення економічного зростання чи рецесію, що має відповідні наслідки для якості активів у фінансовому секторі. Інфляційні ризики

впливають на фінансову стабільність через політику центрального банку щодо процентних ставок. Більш жорстка антиінфляційна реакція може підвищити ризик фінансових шоків у випадку, коли у фінансовому секторі має місце розрив у часовій структурі активів та пасивів тощо.

Як альтернатива до підходу ідентифікації макроекономічних ризиків, секторні ризики відображатимуть специфічну вразливість економіки країни до ідіосинкратичних шоків. У випадку високого рівня спеціалізації країни секторні ризики практично повністю відображають ризики реального сектору. Втім секторні ризики не зводяться виключно до вразливості реального сектору. Вразливість публічного сектору, домогосподарств та сектору корпорацій може мати не менш серйозні наслідки для фінансової стабільності. Наприклад, специфічний шок може передаватись зниженню доходів домогосподарств. У випадку, коли рівень левереджу сектору домогосподарств є великий (рівень левереджу сектору домогосподарств може оцінюватись на основі співвідношення: обсягу наданих кредитів до реальних наявних доходів; обсягу наданих кредитів до чистого багатства домогосподарств (ринкова вартість майна та доходів за виключенням фінансових зобов'язань); обсягу наданих кредитів сектору до ВВП у порівнянні з реальним сектором тощо), то падіння доходів передається різкому падінню споживання, заощаджень, а головне – різкому погіршенню якості активів фінансових установ, що автоматично тягне проблему їх ліквідності та платоспроможності. Падіння прибутковості у реальному секторі може погіршувати його спроможність обслуговувати боргові зобов'язання, а також впливати на майбутню доступність фінансування та кредитування тощо;

2) ризики фінансового сектору. Дана група ризиків стосується індивідуальної вразливості системних фінансових установ, загальних тенденцій щодо практик та результативності діяльності фінансових інституцій, поведінки ринків та ринкових умов, слабких місць інфраструктури фінансового ринку. Індивідуальна вразливість найбільших фінансових установ породжує ризики паніки та відпливу капіталів і депозитів, підвищує нестабільність на грошовому ринку, спотворюючи попит на короткострокові фонди ліквідності, а також запускає хвилі неплатоспроможності через мережеві зв'язки. Загальні тенденції у сфері фінансових установ можуть відображати проблеми із рівнем їх прибутковості, ліквідності та платоспроможності, а також нагромадження розривів у строковій та валютній структурі активів і пасивів, проблеми із забезпеченням власним капіталом в умовах погіршення якості активів, невідповідність між кредитним портфелем та ринковою вартістю активів тощо. Системні ефекти ринкових ризиків відображають вразливість фінансового та реального сектору до змін у ризик-структурі процентних ставок. Зміни в ризик-структурі процентних ставок передаються доступності фінансування та кредитування, коливанням вартості активів, внаслідок чого ліквідність і платоспроможність фінансових установ та інших секторів опиняється в стані чутливості до змін у ставленні до ризику, а саме ставлення до ризику перетворюється на фундаментальну складову ринкових умов. Фінансові бульбашки можуть мати і більш довгострокові наслідки – у вигляді структурних викривлень (наприклад, бульбашка на ринку нерухомості заохочує надмірні інвестиції в будівельний сектор). Ризики фінансової інфраструктури демонструють, як та наскільки, наприклад, платіжні системи вразливі до доступності короткострокової ліквідності тощо;

3) зовнішні, або глобальні, ризики. Дана група ризиків фінансового сектору відображає вразливість фінансової системи до змін глобальної секторної та фінансової кон'юнктури. Зміна відносних цін веде до погіршення стану реального сектору та

сектору домогосподарств, а також ставить питання про фінансування платіжного балансу. Ризики валютних курсів впливають на стан фінансової системи, яка є незбалансованою з точки зору валютної структури активів та пасивів або яка є вразливою до невідповідності валютної структури активів і пасивів у секторах-контрагентах. Коливання глобальних процентних ставок, спредів та потоків капіталу безпосередньо впливає на доступність зовнішнього фінансування та його застосування з метою покриття внутрішніх платіжних розривів тощо.

При прийнятті рішень про фінансову стабільність важливим є спосіб, у який ідентифікується ризик. При цьому можна використовувати різноманітні методичні підходи, проте зазвичай застосовують наступні три:

1. Застосування фінансових індикаторів та індексів, що обраховуються на основі поточної звітної інформації. Такі індикатори та індекси можуть мати комплексний характер (агрегований індекс фінансової стабільності), які, втім, певною мірою теоретично зміщені, та функціональний характер, що відображає стан банківської системи, парабанківської системи, рівень заборгованості сектору корпорацій та домогосподарств, тенденції до нагромадження фінансових дисбалансів.

2. Застосування індикаторів, що формуються на основі ринкової інформації. Здебільшого основний акцент тут робиться на поведінці спредів (строкова структура процентних ставок, ризик-структура процентних ставок), CDS-спредів, біржових індексів, індексів фінансового стану середовища, індексів волатильності ринків та індексів невизначеності, індексів ставлення до ризику тощо. На відміну від першої групи індикаторів, індикатори даної групи є відображенням ринкових очікувань майбутнього (тою мірою, якою поточні ринкові індикатори відображають у теперішніх цінах майбутні тенденції), вони є зорієнтованими на майбутнє і не одержуються з певним статистичним лагом.

3. Застосування кількісного моделювання та стрес-тестування. Даний підхід дозволяє ідентифікувати слабкі місця та фінансову вразливість індивідуального та системного рівня, які не завжди можна помітити на основі дескриптивної аналітики. Також даний підхід дозволяє оцінити масштаби реакції фінансової системи на тип та силу шоку, що дозволяє передбачати характер поведінки фінансової системи відповідно до ймовірних сценаріїв розвитку подій.

Оцінюючи ситуацію в Україні, ризики і вади діяльності вітчизняної банківської системи відбиваються у таких тенденціях:

– висока концентрація виданих кредитів і зростання простроченої заборгованості за кредитами (за офіційними даними НБУ, за станом на 01.01.2013 р. прострочені кредити зросли до 72,5 млрд. грн., збільшившись протягом 2009–2012 рр. з 2,2% до 8,9% кредитного портфеля). При цьому, за оцінками Служби кредитних рейтингів Standard & Poor's, які враховують також реструктуризовані кредити, рівень проблемних кредитів є набагато вищим, ніж вказаний НБУ – до 50%;

– різке зростання портфеля цінних паперів та посилення залежності банківської системи від стану державного бюджету та спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями;

– збереження дефіциту внутрішніх середньо- та довгострокових ресурсів (клієнтська депозитна база є вкрай "короткою" і волатильною через ризики швидкого відпливу вкладів в умовах поширення панічних настроїв), що в умовах фінансової неспроможності більшості позичальників та незахищеності прав кредиторів обмежує можливості банківської системи активізувати кредитування економіки;

- слабка інституційна структура та роздробленість банківської системи;
 - зниження дієвості політики реанімації проблемних банків за відсутності ринку проблемних боргів;
 - збереження чутливості банківської системи до курсових коливань: незважаючи на зниження частки валютних кредитів і депозитів, вони залишаються на високому рівні, при цьому більшість валютних кредитів не застрахована;
 - низька якість активів, що обумовлює низьку прибутковість банків;
 - невисокі стандарти кредитування і андеррайтингу;
 - неефективна нормативно-правова база в частині зарегульованих процедур вилучення застави, списання прострочених кредитів, що гальмує процес очищення балансів банків;
 - відсутність розвинених фінансових інструментів страхування від ризиків, насамперед валютних;
 - зростання регуляторних ризиків, пов'язаних з недостатньою ефективністю регулювання і нагляду: НБУ розв'язує проблемні ситуації, а не упереджує їх (наприклад, свого часу не було зупинено зростання валютних кредитів), допускає вибірковість у наданні допомоги проблемним банкам, що загрожують стійкості банківської системи.
- Таким чином, основними ризиками, що загрожуватимуть фінансовій стабільності банківської системи України у посткризовий період, можуть стати:*
- різке погіршення кон'юнктури на світових фінансових і/або товарних ринках, що передасться в Україну по каналу руху капіталів ("фінансова інфекція");
 - "перегрів" одного із сегментів внутрішнього фінансового ринку, наприклад, інтенсивне зростання кредитування, некеровані банкрутства великих системотворюючих банків, короткострокові, але потужні кризи ліквідності, "надимання бульбашки" на фондовому ринку, розгортання кризи державних фінансів і неспроможність держави вчасно розрахуватися за своїми боргами;
 - спекулятивна атака на гривню за збереження фактичної прив'язки її курсу до долара США та погіршення сальдо торгового балансу;
 - криза державних фінансів в умовах зростаючого навантаження на бюджет та відсутності неборгових джерел його наповнення.
- Законсервувати на тривалий час стан рівноваги банківської системи, який сформувався протягом 2010 р., можна за наявності цілеспрямованої проактивної державної політики забезпечення фінансової стабільності.

Література

1. Ершов М. В. *Мировой финансовый кризис. Что дальше?* / М. В. Ершов. – М. : Экономика, 2011.
2. Невмержицька О. В. *Вплив глобальної фінансової кризи на розвиток національних фінансових систем* / О. В. Невмержицька, А. О. Петрик // *Збірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)»*. – 2013. – № 1 (16). – С. 9–15.
3. Ослунд А. *Кризис: причины и последствия. Независимая информация и аналитика из США "Washington Profile" [Електронний ресурс]* / А. Ослунд. – Режим доступу : <http://www.washprofile.org/ru/node/8204>.
4. *Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

5. Офіційний сайт Форуму фінансової стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.financialstabilityboard.org>.
6. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
7. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org>.
8. IMF: The IMF-FSB Early Warning Exercise – Design and Methodological Toolkit, September 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org/external/np/pp/eng/2010/090110.pdf
9. Tutorials on macro- and microprudential supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fsiconnect.org.
10. Wilkinson J. *Financial Stability Reports: How Useful During a Financial Crisis?* / J. Wilkinson, K. Spong, J. Christensson // *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic review*. – 2010. – First Quarter. – P. 41–70; Christensson J. *What Can Financial Stability Reports Tell Us About Macroprudential Supervision?* / J. Christensson, K. Spong, J. Wilkinson, // *Federal Reserve Bank of Kansas City Research Working Papers*. – 2011. – RWP 11-15. – P. 1–61.

Редакція отримала матеріал 24 вересня 2013 р.